

Novi Drugi: Ideološke podobe beguncev v sodobni Sloveniji

Abstract

The New Other: Ideological Images of Refugees in Contemporary Slovenia

The author critically analyses hate speech and practices that have erupted in Slovenia in the summer of 2015 at the time of the so-called refugee crisis, and continued to this day. He interprets these practices as a process of *othering* in relation to the imaginary notions of "Slovenian" and "European". This process is double-sided: refugees are first constructed as a unified mass that is completely different from us, which serves as the basis for making subsequent distinction between more and less acceptable. On these grounds, four different ideological images of a refugee are created: the refugee as a criminal, the refugee as an uninvited visitor, the refugee as a powerless victim, and the refugee as a global proletarian. This discourse completely overlooks the real reasons behind forced migration, which are inherited from colonialism, neo-colonialism, and a series of fallacious interventions in the Middle and Near East in the last 20 years. The mechanism of the displacement of hatred (Adorno, Mitscherlich) that allows the transfer of responsibility to various *Others* (refugees, members of ethnic communities from other countries of ex-Yugoslavia, Roma, LGBT, etc.) is often used in European and Slovenian society. The author concludes that the hate speech and politics of exclusion which appeared in Slovenia in 2015 closely resembled the rallies, protests and graffiti of right-wing extremists.

Keywords: refugees, Slovenia, hate speech, Othering, neo-racism, graffiti, neo-fascism

Mitja Velikonja is a full professor at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana, and a member of the editorial board of the Journal for the Critique of Science, Imagination, and new Anthropology. (mitja.velikonja@fdv.uni-lj.si)

Povzetek

Avtor analizira sovražni govor in konkretne prakse, kot so se razvile v času tako imenovane *begunske krize* v Sloveniji od poletja 2015 naprej. V njih opaža ustvarjanje novega Drugega (*othering*) imaginarnemu slovenstvu in evropejstvu. Ta proces je dvojen: begunce se najprej konstruira kot enotne, od nas popolnoma drugačne v vseh pogledih, da bi se jih potem, v drugem koraku izključevanja, diferenciralo na bolj ali manj sprejemljive za nas. Na tej podlagi nastanejo tudi štiri glavne ideološke podobe begunca: kot zločinca, kot nepovabljenega prišleka, kot neobgljene žrtve in kot globalnega proletarca. V tem diskurzu se povsem zanemarjajo pravi razlogi teh prisilnih migracij, ki so dediščina kolonializma, uveljavljanja neokolonializma in niza zgrešenih intervencij na Srednjem in Bližnjem vzhodu v zadnjih dvajsetih letih. V evropski in v slovenski družbi se z mehanizmom premeščanja sovraštva (Adorno, Mitscherlich) odgovornost za nastali položaj prenaša s pravih krivcev na različne Druge v njih – tokrat so to begunci (ki se pridružijo preostalim Drugim, kot so pripadniki drugih jugoslovanskih narodov, ki živijo pri nas, Romi, LGBT-populacija itn.). Sklepna ugotovitev raziskave je, da se sovražni govor in izključevalne dejavnosti politike na Slovenskem tako rekoč niso razlikovali od tistega uličnih desničarskih ekstremistov, izraženih v graffitih, protestih in zborovanjih.

Ključne besede: begunci, Slovenija, sovražni govor, ustvarjanje Drugega, neorasizem, grafiti, neofašizem

Mitja Velikonja je redni profesor na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani in član uredništva Časopisa za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo. (mitja.velikonja@fdv.uni-lj.si)

Od Ahasvera do *Musselmana*

Ob medijskih poročilih o *begunski krizi*¹ me je ves čas prešinjala stara mitološka zgodba o Ahasveru, Judu, ki brez obstanka preklet tava po svetu, preganjan pri vseh, čakajoč končno sodbo (glej Perry in Schweitzer, 2008). A potem sem se spomnil še bolj tragičnega lika: *Musselmana*, ki ga, sklicujoč se na preživelega taboriščnika, italijanskega Juda Prima Levija, v svojih knjigah omenja Giorgio Agamben (1998; 1999). To ime je veljalo za najbolj šibke, najbolj izčrpane, apatične taboriščnike v kacetih, zapisane gotovi smrti, ki razen »golega življenja« niso imeli ničesar več. V stanju med življenjem in smrtjo, človeškim in nečloveškim, je ta izraz po Agambenu (1999: 69; glej tudi 1998: 103, 104) pomenil »paznika na pragu nove etike, etike oblike življenja, ki se začne tam, kjer se dostojanstvo konča«. To »novo etiko« golega biološkega preživetja, ne pa dostojnega življenja, zdaj prepoznavam v aktualnem ideološkem konstruiranju podob beguncev s Srednjega in Bližnjega vzhoda, teh novih *Muselmänner*, tudi v slovenskih političnih diskurzih.

Dramatična dogajanja od poletja 2015 naprej so trenutek resnice Zahoda, *bele civilizacije*: njeno soočenje s katastrofalno dediščino svoje svetovne nadvlade in nadaljevanjem tega v sedanosti, predvsem pa zahtevajo premislek, kako se tega lotiti v prihodnosti. *Sredozemska pot*, zdaj tudi (*zahodno*)*balkanska pot*², je usodni izziv Evropi nacionalnih držav in nacionalnih kultur za njimi. Pri več kot tri tisoč truplih utopljenecv vsako leto (torej samo tistih najdenih, ki jih ni požrlo morje!³) se Evropska unija ne more več skrivati za abstraktnimi frazami *odprtih meja, svobode za vse, človekovih pravic* in podobnih *od radosti*, ko pa je vse to tako očitno poteptano vsepovsod onstran njenih jarkov.⁴ Schengenski zidovi so učinkoviteje nepremostljivi in smrtonosnejši kot vsi drugi evropski zidovi v zgodovini, vključno z berlinskim, katerega *padec* je postal perverzni sinonim za najnovejše *združevanje Evrope*.

Namen pričujočega prispevka je analiza sovražnega govora »na slovenski način« v tej veliko širši zgodbi: zanima me, kako se v tem času v različnih sloven-

¹ Ideološke izraze, ki sem jih zasledil v različnih medijih in političnih izjavah v zadnjem poldrugem letu, v celotnem besedilu pišem v *poševnem tisku*.

² Več o tem glej v sijajnih študijah Acerbic Distribution, 2016 ter Kogovšek Šalamon in Bajt (ur.), 2016.

³ V primerjavi s 136 do 240 žrtvami berlinskega zidu med letoma 1961 in 1989!

⁴ Vključno z Nobelovo nagrado za mir, ki jo je Evropska unija prejela leta 2012 za *uspešno prizadevanje za mir in sožitje ter za demokracijo in človekove pravice*.

skih diskurzih, spontanih/uličnih in strukturnih/uradnih ustvarja podoba beguncev kot novega Drugega slovenstvu. Natančneje rečeno, kako je v Sloveniji – v družbi s notoričnim primanjkljajem kozmopolitizma, tradicije multikulturalnosti in sprejemanja drugačnosti – prišlo do normalizacije sovražnega govora o njih. V zadnjem poldrugem letu sem sistematično zbiral, klasificiral in analiziral medijska poročanja in izjave politikov ter državnih uradnikov, torej dominantni diskurz, pa tudi vsebine grafitov in *streetarta*, torej ulične komentarje na vse skupaj. V članku omenjam samo najbolj simptomatične. Grafiti že dolgo niso več zgolj »orožje šibkih« v smislu Jamesa C. Scotta (1985), torej medij skupin s komunikacijskim deficitom, ampak čedalje bolj tudi »orožje oblasti«: mnenje vladajočega razreda, izraženo na ulični način. Še več: ekstremno sovražni grafiti so v tem primeru samo anticipirali ukrepe državnih oblasti: ulica je prehitela uradno politiko in ji začrtala ksenofobno smer in dikcijo.⁵

Dvojna matrica izključevanja: najprej unifikacija, potem diferenciacija

Ideološka konstrukcija begunca v tovrstnem sovražnem govoru poteka skozi dvojno matrico izključevanja. Najprej gre za poenotenje, unifikacijo: govori se o abstraktnih beguncih, o beguncih *per se*: vsi da so enaki, po definiciji in vsestransko Drugi nam, *domačinom*. Drugi korak matrice je njihova diferenciacija, skladna z ravno *ogroženosti*, ki naj bi jo ti begunci pomenili – spet – nam, *avtohtonim prebivalcem*. Tu se jih deli na tiste, ki so še nekako sprejemljivi za Slovenijo oz. Evropo, in na one, ki nikakor niso.

Unifikacija beguncev: Begunec kot abstraktni Drugi

V prvem koraku izključevanja se podoba begunca postavi na drugo stran imaginarne podobe domačinov: prvi postanejo Levi-Straussova »ničelna institucija«, ki opomenja vse okoli sebe s tem, da vse obrača proti sebi.⁶ Evropo oziroma Slovenijo združi strah do njih. Na kratko: *begunci nismo mi*, s čimer se povsem zanemari in zanika njihova dejanska razredna, politična, kulturna, etnična, religijska in nazor-ska heterogenost. V tem koraku ni pomembno, od kod prihajajo, kdo in kaj so, zakaj prihajajo in kam gredo – pomembno je le, da ne pripadajo nam. Inkluzija *naših* na eni strani, ekskluzija in posledično segregacija *njih* na drugi.

⁵ Rečeno z grafitom: »*Today's Graffiti Are Tomorrow's Headlines.*« (Abel in Buckley, 1977: 145)

⁶ Po njegovem mnenju »te institucije nimajo nobene intrinzične lastnosti kot te, da uvajajo potrebne pogoje za obstoj družbenega sistema, ki mu pripadajo; njihova prisotnost – ki sama po sebi nima pomena – omogoča družbenemu sistemu, da se vzpostavi kot celota«; drugače rečeno, te institucije »nimajo nobene druge funkcije kot dajanje pomena družbi, v kateri so« (Levi-Strauss, 1989: 158, 159).

Ustvarjanje Drugega, *othering*, poteka skozi niz tehnik, lastnih klasičnemu konspirološkemu modelu.⁷ Begunec je Drugi v naravnem smislu: pisalo se je o *begunski reki, ki najde pot, o plazu, toku, povodnji, valu, pošiljki, stampedu, roju, begunski golazni* ipd.⁸, ki da *rine, dre* – torej tipična naturalizacija politike, o kateri je pisal Roland Barthes (1993: 129). Retorika »depersonalizacije beguncev in begunk« (Jeffs, 2015: 41) se je stopnjevala s kadri v televizijskih poročilih: brezimna množica ljudi, ki se približuje snemalcu ali jo ta snema z varne višine (recimo iz helikopterja, kot druge *naravne nesreče*). Na Slovenskem obstaja močna ideologija samoviktimizacije, »kalimerovstva«, zaradi majhnosti in prepričnosti, zato se je na drugi strani podoba begunca konstruirala skozi njegovo grozečo številnost. Komentatorji so nenehno poudarjali njihovo nepregledno množičnost, razen v nekaj primerih brez navajanja kakršnih koli notranjih razlik ali strukture (spolne, starostne, izobrazbene, etnične, verske ipd.). To je seveda na široko odprlo vrata različnim insinucijam in manipulacijam. In naprej, begunec je Drugi tudi v varnostnem pogledu, kar odpre vrata sekurizacijskim praksam: šlo naj bi za *infiltracijo sovražnikov Evrope, za džihadiste pod krinko*, teroristi naj bi izkoristili *begunsko krizo* kot kamuflažo, to naj bi bile bodoče *speče celice* oziroma *peta kolona* itn.

Politična drugost se kaže v razcvetu različnih teorij zarote: to naj ne bi bilo nič drugega kot *načrt spreminjanja Evrope v Islamsko državo, v Evroarabijo* oziroma *Evrabijo*. Ksenofobi so obsedeno iskali odgovore na vprašanje, *kdo je zadaj, del kakšnega demonskega načrta* so begunci. Poleg *muslimanske zarote* sta tu še *ameriška* in, *surprise surprise, judovska zarota*⁹: tako eni kot drugi naj bi s spodbujanjem migracij skušali oslabiti in destabilizirati Evropo. Koristili naj bi tudi domačim *levičarjem* – ves čas se je namreč poudarjala tiha zveza med njimi in islamisti. V slovenskem primeru naj bi migracije zagotovile volivce abstraktni ali konkretni *levici* (po enem takšnih psihotičnih izračunov naj bi Združeni levici prinesli *200.000 potencialnih volivcev*) (glej Brščič, 2016) in s tem uničenje slovenske kulture in naroda. In zadnji zarotnik: *EU multikulti birokrati*, ki naj bi si želeli nenacionalno Evropo. Begunci naj bi bili Drugi tudi v zgodovinskem pogledu: poudarja se tradicija spopadov *krščanske Evrope* proti muslimanskim Arabcem in Turkom – najti je bilo mogoče pozive o ponovnem *prižiganju kresov*. Zgled iz novejšje zgodovine pa je *vojna proti terorizmu* od septembra 2001. Šlo naj bi tudi za verskega Drugega: islam naj bi napadal krščanstvo, to, da je *načrtovan vdor muslimanskih fundamentalistov za vzpostavitev šeriatskega prava v Evropi* oziroma *kalifata*.¹⁰ K verskemu alarmizmu

⁷ Glej sijajno študijo kulture teorij zarote v Knight, 2000. Sicer pa lahko v tovrstni konstrukciji beguncev zlahka opazim »železno matrico« ustvarjanja stereotipov. Po vrsti: selekcijo, ekstrakcijo, negativizacijo oziroma demonizacijo in generalizacijo.

⁸ Torej precej v duhu Marine Le Pen, ki je prihod beguncev označila kot *bakterijsko priseljevanje*.

⁹ Znova je prišlo prav referiranje na Georgea Sorosa, ki naj bi stal za vsem tem, v stilu naslova *Milijarder, ki je vrgel svet s tečajev!* (naslovnica *Demokracije*, Ljubljana, 29. 12. 2016).

¹⁰ Zanimivo je, da je v nasprotju s slovenskimi katoliškimi ideologi papež večkrat javno stopil na stran beguncev in opozoril na *brezbrižnost do njih*: po njegovem mnenju bi morala vsaka evropska župnija sprejeti po eno begunsko družino (glej Radio Vatikan, 2015). Ne nazadnje je o njih pozitivno

– recimo, da je islamski ekstremizem v Sloveniji *nevarno prisoten ter da toka ljudi, ki so videti prav fanatični, z ničimer ni mogoče ustaviti!* – so prispevali svoj delež tudi nekateri akademiki.¹¹

Naprej: vedno priročen izgovor v ustvarjanju Drugega je ekonomski: begunci naj bi *ogrožali naša delovna mesta*, bili naj bi *socialno breme*, saj bi *uživali iste socialne pravice* – na račun domačinov, seveda. Pri tem se je poudarjalo, koliko državo stane vzdrževanje enega begunca, v nasprotju z *našimi* brezposelnimi in revnimi. V pravnem pomenu se jih razume kot privilegirane Druge, saj da *kršijo naše zakone, prečkajo naše meje, ne da bi bili za to preganjani, nimajo nikakršnih osebnih dokumentov* ipd. Vedno seveda – v nasprotju z *nami*. V socialnem pogledu so to Drugi zaradi *drugačnih navad*, zaradi *občutno višje rodnosti*, zaradi česar naj bi Slovenci oziroma Evropejci kmalu postali manjšina v *lastni domovini*. Rušili naj bi obstoječe *ravnotežje v družbi*. Arbitrarno so se postavljale meje, kolikšen odstotek tujcev naj bi še bil sprejemljiv za normalno delovanje družbe, oz. njihova *zgornja meja* (glej Brankovič, 2016). Begunci naj bi bili tudi socialno-psihološko drugačni od nas: a ne samo drugačni, ampak slabši, saj *kradejo, se tepejo, zavračajo našo hrano, so umazani* ipd. *Nasilne horde migrantov*, skratka.¹² Seksualna drugost današnjih beguncev samo reproducira stari patriarhalni obrazec *zaščite naših žensk* pred najrazličnejšimi tujci, kar je končni cilj vseh rasističnih oziroma nacionalističnih politik: tudi v tem primeru so begunci *posiljevalci*.¹³ Rasna drugačnost, seveda: v poročilih se je pogosto omenjala temnejša polt ali *severnoafriški videz* beguncev. Seznam drugosti beguncev naj sklenem s kulturnim oz. civilizacijskim argumentom: zaradi njih naj bi bila zahodna civilizacija v *nevarnosti* in naj bi *degenerirala: multikulti je beli genocid*. V tem izključevalnem diskurzu se begunce v šolski huntingtonski maniri reducira na pripadnike različnih nekompatibilnih in konfliktnih civilizacij, ki nikakor ne morejo živeti z *nami*.

Naj povzamem vseh trinajst drugosti begunca: gre za isto argumentacijo kot v nacističnem antisemitizmu Alfreda Rosenberga, po kateri je Jud esencialna grožnja arijski esenci (Patterson, 2012: 122). Tudi kriminalizirani, dehumanizirani oz. bestializirani *begunec* je vsestranska grožnja *matičnemu prebivalstvu*, Slovincem oziroma Evropejcem. Srhljivo, a v medijih se je o trpljenju v rezalno žico ujetih

govoril tudi slovenski katoliški misijonar Pedro Opeka.

¹¹ Glej izjave in prispevek dr. Ljubice Jelušič v Domovina, 2016 in Jelušič, 2015.

¹² Glej na primer prispevek na Nova24, 2016. Tudi sicer se v tovrstnih medijih slavi druge višegrajske trdorokce, recimo slovaškega premiera, socialdemokrata Roberta Fica, po katerem so muslimanski migranti največja grožnja, saj se jih ne da integrirati, ali češkega predsednika Miloša Zemana, ki je zagovarjal izgon ekonomskih migrantov in verskih skrajnežev. Najbolj, mestoma naravnost fanatično, pa seveda Viktorja Orbána.

¹³ Najbolj slikovito je to izrazila poljska desničarska revija *WSieci* z naslovnico z alarmističnim naslovom *Muslimansko posilstvo Evrope*, na katerem se je več temnopoltih moških rok nasilno spravilo nad plavalaso belko, oblečeno v evropsko zastavo. Arhetipski motiv *kraje Sabink* tudi sicer najdemo v politični propagandi vseh modernih vojn.

živali na meji pogosto poročalo z veliko več empatije in razumevanja kot o trpljenju beguncev na okopih »trdnjave Evrope« (glej na primer 24ur, 2016; Cerar, 2016).

Diferenciacija beguncev

A vendarle v tem dramatičnem diskurzu niso vsi begunci enaki: njihovi nasilni unifikaciji sledi naslednji biopolitični korak, njihova delitev na bolj ali manj sprejemljive *za nas*. Drugi korak oblastne strategije drobljenja in nadzorovanja v klasičnem foucaultovskem smislu v tovrstnem sovražnem govoru poteka takole.

Najprej se ločuje *prave begunce* od *ekonomskih migrantov* (ali »beguncev«, torej beguncev v narekovajih, kot se je pisalo v nekaterih medijih in grafitih). Prvi naj bi dejansko bežali pred vojnami in nasiljem, drugi naj bi pač samo iskali delo (oziroma lagodno življenje od socialne podpore). Še več: zadnji naj sploh ne bi iskali službe ali socialnih ugodnosti, ampak naj bi bili *prikriti teroristi*. Naslednja je delitev med kristjani in muslimani: *vstopnica za Slovenijo naj bo krstni list*, tako naj bi se izvajala selekcija. Podobno je bilo z delitvijo na svetlopolte in temnopolte, z nizom supremacističnih kvalifikacij za prve in rasističnih diskvalifikacij za druge. Naprej, delilo se jih je na mlade moške in na vse druge z argumentom, zakaj se prvi *ne borijo za svojo domovino*? Seveda se je poudarjal strašljivo večji delež prvih, ki bi, v skladu s prvim korakom diferenciranja, posegali po *naših* službah, socialnih ugodnostih, ženskah itn. Begunci so bodisi ubogljivi in krotki bodisi neubogljivi in neobvladljivi: nasilni incidenti so bili predstavljeni kot dokaz nezmožnosti njihove vključitve v *našo kulturo*.

Vse to lahko povzamem s preprostim dejstvom, da so o beguncih vedno govorili vsi drugi, le begunci sami ne.¹⁴ Na koncu koncev sta bila prav kombinirano policijsko izoliranje beguncev (torej da se jih čim bolj osami od lokalnega prebivalstva)¹⁵ in medijska blokada (edino njih se skorajda nikoli ni spraševalo o njihovih usodah, tegobah, stanju in načrtih za naprej, vse druge, ki so bili v kakršnemkoli stiku z njimi, pa) najbolj bistvena mehanizma ustvarjanja Drugega iz njih. Čim manj jih je treba videti in čim manj vedeti o njih! Le tako so lahko zdržali konstrukti kognitivne disonance: npr. da gre za *islamistični prevzem Evrope* (ko pa je večina beguncev bežala ravno pred nasiljem ISIS in drugih verskih skrajnežev), da nam bodo odžirali *naša delovna mesta* (in obenem živeli od *naše sociale*), da so primitivni (ob hkratnem čudenju, da uporabljajo mobitele, govorijo angleško itn.) in divji (obenem pa naj bi kovali *premišljeno islamizacijo Zahoda*), da nas izkoriščajo (ob dejstvu, da so prav begunci najbolj dumpinška delovna sila, na delovnem mestu najcenejši, najbolj

¹⁴ Npr. spominjam se oddaje *Studio City*, v kateri sta na vprašanja tipa *ali Slovenija potrebuje ograjo?* razpravljala državni sekretar na MNZ in predstavnik Turističnega društva Bela krajina, ne pa tudi begunci sami in aktivisti.

¹⁵ Glej Acerbic Distribution, 2016: 20, 21. To je v praksi pomenilo celo odganjanje samoorganiziranih aktivistov s strani represivnih organov.

izkoriščani in najbolj brezpravni, največji prekarci) ali da se tisti za boj sposobni ne borijo za svojo državo (prvič, zaradi očitno izpričanega pacifizma, in drugič, ko pa države, kot so Sirija, Irak, Libija, Afganistan ipd., obstajajo zgolj na papirju, oblast pa si delijo bolj ali manj paramilitarne skupine, podprte z lokalnimi ali svetovnimi velesilami).¹⁶

Tipifikacija podob beguncev

Na podlagi te dvojne matrice izključevanja so na Slovenskem nastale štiri paradigmatično različne podobe beguncev. Najprej bom v nekaj potezah opisal vsako podobo, potem navedel ukrepe, ki jih njeni ustvarjalci in poustvarjalci predlagajo, na koncu pa reflektiral pozicijo izjavljanja, ki jo najdemo tako v dominantnih medijih kot v akcijah uličnih aktivistov.

Prva podoba je podoba zločinca: *begunec* je seveda *terrorist, kriminallec, posiljevalec, morilec, islamist* ipd., kar gre seveda v korak s samopodobo *nas* kot žrtve. Predlagani ukrepi so aktivna konfrontacija, *hard* pozicija, kriminalizacija beguncev: zapiranje meja, omejevanje njihovega gibanja, izgon, uporaba tehnik nadzora (vključno s solzivcem in drugimi nasilnimi sredstvi), *prison-like regime*, angažma vojske in policije v polni opremi ipd. Eden od razvpitih desničarskih aktivistov-tviterašev je celo pozival k streljanju nanje: ustavilo naj bi se jih *with bullets*. Gre za trdo, genocidno, ekstremistično, brevikovsko pozicijo, za »stari« oz. »modernejši fašizem«, kot sem ga analiziral na drugem mestu (Velikonja, 2013).

Druga je podoba nedobrodošlega prišleka: kvalificirani so kot *drugačni, ne bo se jih dalo integrirati, živeli bodo od naše sociale, nimamo služb zanje* itn., skratka mešanje naj bi prineslo same probleme, ni služb, *ne bodo se privadili našemu načinu življenja* itn. Ukrep je klasična *NIMBY* logika, *Not In My Backyard*, v smislu že prav, razumemo situacijo in stiske ljudi, ampak naj zanje poskrbi kdo drug, nočemo jih medse. Gre zgolj za navidezno »mehkejšo«, defenzivno držo, za »neorasizem« (Balibar, 1991) oz. za »postmodernejši fašizem« (Velikonja, 2013), ki svojo radikalno izključljivost skriva za spravljejšim sredinskim diskurzom in praksami.

Tretja podoba je diametralno nasprotna prvima dvema: gre za podobo žrtve, torej redukcije beguncev na *uboge, nemočne, zmedene, nevedne ljudi*, do katerih se gojita benevolenca in empatija. Kot bi bili otroci, za katere je treba poskrbeti. Predlagani ukrep je humanitarna pomoč za golo preživetje. Po mojem mnenju gre tu za sicer dobronamerno in prijazno, pa vendar nereflektirano zaščitniško pozicijo, »mati-terezovsko«, ki prej ali slej začne begunce pasivizirati in infantilizirati, delati odvisne od *naše pomoči*, torej od *naše* dobre volje.

V vseh teh treh podobah so begunci depolitizirani: bodisi kot zločinci, bodisi kot nebodigatreba, bodisi kot žrtev. Zadnja v njih prepozna politični subjekt: to

¹⁶ Več o tem glej v kratki, a lucidni analizi *10 mitov o beguncih* izpod tipkovnice MDimač v *Počasniku*, časopisu skupnosti INDE, št. 1, februar 2016, str. 20–24.

naj bi bil proletarec¹⁷ oz. avantgarda 21. stoletja. S parafrazo Marxa, ti ljudje naj ne bi imeli izgubiti ničesar razen svojih verig: bili naj bi subjekt revolucije, obljuba spremembe, ki je *mi* nismo sposobni narediti. Iz tega tudi izhaja ukrep: njihovo opolnomočenje, prepoznavanje njihove političnosti, revolucionarnega potenciala. Begunci so nedvomno še kako del svetovnega razrednega boja – a kakorkoli je ta utopično-emancipatorski položaj privlačen, mu lahko očitam tudi določeno idealizacijo. Dejansko s svojo »direktno akcijo« učinkovito brišejo meje, toda ali so zaradi tega že avtonomni, reflektirajoči politični dejavnik – ali zgolj pisan, *ad hoc* konglomerat posameznikov z zelo osnovnimi, preživetvenimi cilji iz preprostega razloga, ker jim dobesedno gori za petami, torej brez jasnih političnih ambicij? Sicer je težko posploševati, ampak sam jih bolj dojemam kot »rezervno industrijsko armado« v Marxovem pomenu, ne pa preprosto kot globalni proletariat. Ponavlja se stari romantični predsodek, da so zdaj pa begunci tisti *a priori* progresivni, preobraževalski. Podobna pretirana pričakovanja so bila v zadnjih dveh stoletjih projicirana tudi na nekatere druge vnaprej določene »dežurne revolucionarje«: na delavski razred, intelektualce in študente. Nihče izmed njih ni bil revolucionaren kot celota, ampak je bilo mogoče med njimi najti tako revolucionarje kot oportuniste, tako konservativce kot progresiste.

Ekstremizem centra

Množica povečini negativnih podob beguncev na Slovenskem in v Evropi gre žal v kontekst podobnih procesov fašizacije posthladnovojnske, *združene, demokratske, strpne, svobodne Evrope brez meja*. Nič novega ni v tem, podobne podobe srečujemo že zadnjih dobrih petindvajset let. »Politika centra, najbolj spregledan tip političnega ekstremizma« oz. »ekstremizem centra«, če uporabim izredno uporaben koncept ameriškega politologa Seymourja Martina Lipseta (1963: 129), je bil v smislu *obrambe Evrope pred tujci* uporabljan v času povečanega prehoda beguncev v devetdesetih¹⁸ in pozneje ob vključevanja novih članic v Evropsko unijo¹⁹. Že takrat so nastajale podobe nepredušno zaprtih južnih meja, nevarnosti tujcev, ki da *vdirajo* v naš dom, njihovega tihotapljenja čez mejo, rasistične stereotipizacije, stigmatizacija, ekstremistična poimenovanja in delovanja institucij (npr. »Center za odstranjevanje tujcev«!) ipd. Da je multikulturalizem mrtev, so nas že v letih 2010 in 2011 prepričevali takrat vodilni evropski politiki.²⁰

¹⁷ Glej intervju Boruta Mekine z Rastkom Močnikom (Mekina, 2015).

¹⁸ Študija takratnih dogajanj (Pajnik, Lesjak-Tušek in Gregorčič, 2001) je še kako aktualna in uporabna tudi v sedanjih: izključevalna diskurza – strukturna in ulična – sta tako rekoč identična.

¹⁹ Glej primere iz takratnih uradnih publikacij EU in tudi medijev v Velikonja, 2005.

²⁰ Spomnimo se neorasističnih izjav Angele Merkel, Davida Camerona in Nicolasa Sarkozyja. Po-

Takšen »ekstremizem centra« je identičen ideologiji »postmodernih« oziroma »nadideoloških« desnoekstremističnih gibanj tipa Avtonomni nacionalisti Slovenije (ANSI)²¹ ali italijanski CasaPound²²: oboji zagovarjajo skupen boj za ohranitev nacionalne suverenosti, ekonomsko neodvisnost, kulturni esencializem, antikomopolitizem, socialni integralizem oziroma korporativizem, zavračanje globalnega kapitalizma, skrb za nataliteto domačinov ter versko in nazorsko izključevanje. Skupaj s še eno podobno novo skupino v Sloveniji, Radikalno Ljubljano²³, so si edini v zavračanju multikulturalizma in so militantno naravnani proti najrazličnejšim *tujcem*, v tem primeru beguncem.

Aktualna oblast je na begunsko situacijo odgovorila v eichmanovski maniri nerefektiranega izvrševanja ukazov²⁴ v tem konkretnem primeru neidentificiranega naročnika (oziroma neke abstraktne *Evrope*). S sprenevedajočim novorekom (rezalna žica je npr. postala *tehnična ovira*) se je pisalo in govorilo o *zaščiti schengenske meje, zavarovanju Evrope* ipd. V simptomatično veliko primerih se uradni diskurz ni razlikoval od diskurza desničarskih huliganov: *Slovenija, zavaruj meje!* ali *Begunec ni enako ekonomski migrant* ali *Vojsko na meje* smo lahko slišali od vodilnih politikov in prebrali na zidovih. Ksenofobija je iz latentne prešla v manifestno, odkrito obliko, sploh se ni več skrivala. In to ob dejstvu, da naj bi v Sloveniji vladala levosredinska koalicija: cinično lahko pripomnim, da ob taki levi sredini niti ni potrebna desnica, saj že ta uresničuje njihove cilje. Predsednik vlade je postavljanje rezalne ograje novembra 2015 celo pospremil s shizofreno izjavo, da mu je kot človeku hudo, da postavljamo meje, *ampak kot premier moram sprejeti odgovornost, da zagotovimo varnost beguncem in državljanom* (glej 24ur, 2016b).

Glasi uraden/neuraden ekstremistični diskurz ter sistemske/spontane ksenofobne prakse so se pojavile ne glede na dejstvo, da v Sloveniji tako rekoč nihče od beguncev ni želel ostati²⁵ (kar bi nas sicer res moralo skrbeti!), da so jo vsi samo prečkali na poti v Nemčijo ali drugam na Zahod. A vseeno se je načrtno zastraševanje ljudi spet izkazalo za učinkovito oblastno strategijo, saj olajšuje njihovo obvladovanje in opravičuje represivne ukrepe oblasti: javnomnenjski

dobno šokantna stališča smo lahko v med begunskimi dogajanji slišali tudi od Slavojja Žižka na *Festivalu strpnosti* (!) januarja 2016.

²¹ Glej njihov program oziroma *točke* na Avtonomni nacionalisti, n. d.

²² Glej sijajno študijo Maddalene Cammelli, 2015.

²³ Njihov zgoščen program se glasi: *Za slovanski rod, svobodo in stare vrednote. Proti zahodni degeneraciji, ameriškega imperializmu in kulturnemu marksizmu*. Dostopen je na Facebooku, na povezavi <https://www.facebook.com/Radikalna-Ljubljana-851736504884615/> (27. december 2016).

²⁴ Zygmund Bauman (1989: 17) v svojem delu o prežetosti modernosti in holokavsta ugotavlja, da je bilo iztrebljanje Judov preprosto »produkt rutinskih birokratskih postopkov«.

²⁵ Čeprav se je notranja ministrica bala, da v primeru *begunskega žepa* ob zaprtju avstrijske meje »ti ljudje ne bi izpuhteli, ostali bi pri nas« (*Delo*, Ljubljana, 19. januar 2016).

podatki kažejo, da je danes večina Evropejcev (in Slovencev) zelo zadržana do beguncev. Sarkastično bi lahko dodal, da je Evropa (in Slovenija) končno združena, enotna, povezana – da, a proti novemu »sovražniku«. Žal se negativne posledice takšne politike kriminalizacije tujcev (ali, v najboljšem primeru, njihove getoizacije, spomnimo se uporov v francoskih *banlieues* jeseni 2005!) in samoviktimizacije domačinov hitro pokažejo: razrast sovraštva in strahu pripelje do radikalizacije diskurzov in praks na obeh straneh. Povedano s starim rekom: Kdor seje sovraštvo, bo žel vojno.²⁶ *Žal pričakujem, da se bo v kratkem, z obveznimi kvotami, ki jih bo morala sprejeti vsaka država članica Evropske unije, to samo še poslabšalo: že zdaj so bili pri nas poskusi naselitve, šolanja, zaposlovanja in siceršnjega integriranja sprejeti na nož (grožnje z vaškimi stražami, referendum, demonstracije ipd.). To bo ostalo močno gorivo desnega populizma tudi v prihodnje.*

V zadnjem poldrugem letu se pravzaprav ni govorilo o bistvenih vprašanjih, zakaj begunci sploh prihajajo; ljudi se je prepričevalo o nevarnostih, ki naj bi jih pri našali, ne pa jim razlagalo, zakaj so prišli. Ekstremistični center v svojih diskurzih in praksah sistematično skriva prave razloge za *krizo z begunci* tako, da se premešča sovraštvo nanje. Najprej o vzrokih selitev, ki bi si sicer zaslužili daljšo in temeljitejšo obravnavo. Po mojem mnenju so glavni trije: begunci so dediščina kolonializma, posledica neokolonializma in neoimperializma ter žrtve zgrešenih vojaško-političnih intervencij v zadnjih dvajsetih, tridesetih letih. Prvič, zgoščeno povedano s pariškim grafitom: *Mi smo zdaj tu, ker ste bili najprej vi tam!* Stare kolonialne velesile – Velika Britanija, Španija, Portugalska, Francija, Nizozemska, Belgija, Italija – so od konca 15. stoletja do prve svetovne vojne zagotovile dolgotrajno podrejenost svetovne periferije svetovnemu centru. Drugič, neokolonializem, ki sledi formalni dekolonizaciji po drugi svetovni vojni, to nadvlado ene strani in odvisnost druge dejansko le še utrdi: plenjenje in pustošenje se nadaljujeta. Spremeni se tudi narava kapitalizma: od liberalnega, monopolnega in imperialističnega v finančni oz. dolžniški. Pojavijo se novi globalni igralci in novi kolonizatorji: ZDA, Sovjetska zveza oz. Rusija, Kitajska, multinacionalke, Evropska unija. Tretji razlog je niz popolnoma spodletelih kampanj velikih sil na Bližnjem in Srednjem vzhodu in v severni Afriki. Afganistan, Irak, Libija, Egipt itn., zdaj Sirija – povsod se srečujemo s kolabiranimi državami, v katerih so nove oblasti še nasilnejše, še bolj avtokratske od prejšnjih, povsod tam se krepita verski fundamentalizem in radikalizem na račun prejšnjega sekularnega vodenja in aktualnega antagoniziranja z Zahodom.

Begunska kriza torej ni vzrok težav, ampak logična posledica, strukturni obrat, metaforično povedano »nezavedno maščevanje« Tretjega sveta Prvemu, ki je povzročil in ki generira globalno ekonomsko, socialno in politično krizo. Priča

²⁶ Genocid, uničenje, izbris določenega dela prebivalstva se zgodi na koncu tako imenovane »piramide sovraštva«: začne se s šalami oziroma zbadljivkami, te se nadgradijo v kontinuirano smišenje in predsodke, sledi organizirana diskriminacija, ki se nadaljuje v spontanem ali organiziranem nasilju, to pa vršiči v *končni rešitvi*.

smo preprostemu »bumerang efektu«, *payback time*: povsem logično je, da so in da bodo ljudje z revnega globalnega Juga bežali na bogati globalni Sever.²⁷ Ja, begunci so posledica in odgovornost Zahoda, saj bežijo ravno zaradi njegovih preteklih in sedanjih intervencij. Slovenski prispevek k temu – skupaj z drugimi perifernimi, balkanskimi državami, po vrsti: s Turčijo, Grčijo, Makedonijo, Srbijo, Hrvaško, na severu še z Madžarsko – je opravljanje umazanega dela *prestrezanja* oziroma *zajezitve begunskega vala*, torej predstraže, prostovoljnega žandarja bogatih zahodnih držav, nekdanjih kolonialnih in sedanjih neokolonialnih velesil, ki so najbolj odgovorne za ta položaj. Oblast je begunsko vprašanje spremenila v varnostno, z militarizacijo diskurza in prakse: Evropa se je znašla v nekakšnem permanentnem vojnem stanju. Varnost pred begunci je pred pomočjo njim: tako je Slovenija od Evropske unije prejela skorajda trikrat več sredstev za varnost kot za pomoč beguncem.²⁸

Torej ne gre za nikakršno *begunsko krizo*: begunci niso problem *per se*, nihče ne beži rad po nevarnih poteh v neprijazno novo okolje – to je kriza zaradi globalne socialne krivičnosti. Za Igorja Štiksa so migracije »posledica katastrofalnega kapitalizma, v katerem živimo in ki z vojnami in izkoriščanjem še kako pustoši po periferiji. To povzroča migracije.« (Horvat, 2016) Ustvarjanje in reproduciranje antibegunskega diskurza koristi institucijam globalnega kapitalizma, ki tako laže obvladujejo svet tako, da ga delijo na center in periferije. Naj strnem z znano parafrazo Maxa Horkheimerja: kdor noče govoriti o dediščini kolonializma, kontinuiranih vojaških intervencijah v Tretjem svetu in neoliberalnem kapitalizmu, naj molči o beguncih. Sedanje *reševanje begunskega problema* – pa naj gre za Frontex ali za administrativno določene kvote sprejemanja, za koncentracijska taborišča v Turčiji ali za zaostreno azilno politiko, za *ad hoc* sprejemanje beguncev ali postavljanje rezalnih žic na mejah – gasi posledice, namesto da bi se lotevalo vzrokov. Neukvarjanje s slednjimi bo situacijo samo še poslabševalo. Begunci bodo prihajali, dokler ne bo pravične globalne distribucije moči in bogastva, dokler ne bosta odpravljena globalno izkoriščanje in globalni *apartheid*.

²⁷ Čeprav se je treba takoj popraviti z dejstvom, da je tja usmerjen le majhen del od petdeset milijonov beguncev, kolikor jih je ta trenutek na begu. Večina jih ostane blizu kriznih žarišč, torej globoko v Tretjem svetu.

²⁸ Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve RS je iz Sklada za azil, migracije, in vključevanje (za področja azila, zakonitih in nezakonitih migracij) dobila 14,7 milijona evrov, iz Sklada za notranjo varnost (za področje policijskega sodelovanja, preprečevanja in boja zoper različne oblike kriminala, zaščito kritične infrastrukture in krizno upravljanje ter za področje mej in vizumov) pa skupaj 41,2 milijona evrov. Podatki so dostopni na spletni strani Ministrstva za notranje zadeve (MNZ, n. d.).

Premeščanje sovraštva

V Sloveniji in drugod po Evropi so begunci sijajna možnost za oblastne diskurze in institucije za premeščanje sovraštva. Theodor W. Adorno učinkovito razloži »funkcionalni« značaj antisemitizma: »Agresivnost se lahko vsaj delno odvrne od Judov na kakšno drugo skupino, do katere gojimo še večjo socialno distanco.« (1949: 609) »'Mobilni' predsodki« (ibid.: 610) se lahko prenašajo z ene marginalne skupine na drugo, novo: v tem konkretnem primeru na begunce. Tudi Alexander Mitscherlich (1999: 15–17) razlaga procesualnost in prenos predsodkov z ene skupine na drugo: ti nimajo vedno istega cilja, temveč se lahko usmerijo na vedno nove *sovražnike*. Kako se to kaže v slovenskem primeru? Namesto s pravimi krivci za pravo krizo pri nas, ki se kaže v naraščajoči revščini, brezposelnosti, demontaži socialne države, propadanju lokalne ekonomije, politični nestabilnosti – torej namesto z lokalnimi ekspoziturami globalnega kapitalizma – se jo taktično presmeri, odvrne na priročne grešne kozle, na različne Druge. Za slabo stanje torej niso krivi ekonomski in politični oligarhi, tajkuni, ozke elite s panamskimi računi, ampak kdorkoli, ki odstopa od ideološkega imaginarija domačijskosti (*slovenstva, evropejstva, zahodne civilizacije, krščanstva* itn.).

Skratka, na koncu koncev v tem provokativno banalnem in grozljivo učinkovitem antibegunskem sovražnem govoru in pripadajoči praksi sploh ne gre za begunce kot take, ampak nekako za »slučajno« naslednje, nove Druge imaginarnemu centru, imaginarni *našosti* – od tod uvodna omemba Ahasvela in Musselmana. Zato ni presenečenje, da so se begunci v tem besednjaku in dejavnostih sovraštva –, ki so ga govorili bodisi hujskači s kravatami in doktorati v *primetime* medijskih terminih in na naslovnica, bodisi tisti s spreji na ulicah – znašli skupaj z drugimi »navadnimi osumljenci«, z drugimi stigmatiziranimi, »najšibkejšimi člani« slovenske postsocialistične tranzicije: s čefurji, levičarji, komunističnimi zombiji, levimi *fašisti, medijskimi prostitutkami, pedri in lezbijkami, javnim sektorjem, cigani, Balkanci, reveži* itn.

Tako so dobesedno v isti sapi s številnimi dominantnimi diskurzi in praksami izpod sprejev istih neofašističnih nestrpnostev prihajali protibegunski grafiti, šablone in nalepke (*Refugees Welcome to Hell; Slovenija zavaruj meje; Islamists Not Welcome – Stay Back or We'll Kick You Back; Za lažji pretok kapitala ne »beguncev«; Stop Islam; Ljudstvo lačno begunci nahranjeni; Stop invaziji na Evropo; Stop imigraciji infiltraciji; Eurorabia? Ne, hvala! Zaustavimo islamizacijo Evrope in širjenje islamističnega ekstremizma – Evropa Evropejcem!; Ustavimo invazijo »beguncev«; Pro Border Pro Nation Stop Immigration; We Will Rise Again z zemljevidom nacistične osvojitve Evrope in keltskim križem, itn.), kot tudi grafiti proti vsem drugim marginalnim skupinam v slovenski družbi (*Posilmo lezbijke; Pribežniki raus, dost mamó že naše golazni /čefurje.../; LGBT je degeneracija, degradacija, dekadenca!; Ustavimo LGBT revolucijo; Stop LGBT revolution; Proti teoriji spola; Ustavimo degeneracijo Evrope; žalostna klasika Čefurji Raus!* itn.) ali proti njihovim ideološkim nasprotnikom (*Komunizem crkuje; Stop Marx; Več svobode manj socializma; Socializem je bolezen;**

Socializem deluje dokler ne zmanjka tujega denarja; Za prosti trg; Davki so zanka okoli vratu gospodarstva; Davki so kraja; Ustavimo javni sektor; Stop rdečim parazitom; Smrt rdečim parazitom; Better Dead Than Red; Komunizem je definicija poloma ipd.). Strnjeno rečeno, to je *invazijska drhal, s pomočjo domačih izdajalcev in pete kolone* (Črnčec, 2017). V tem večšem ideološkem preobratu so novi Drugi, torej novi sovražnik, poleg vseh omenjenih tokrat postali begunci – ne pa globalni in lokalni izkoriščevalci.

Sedanjo *begunsko krizo* vidim – mimo kriminalizacije, mimo viktimizacije in tudi mimo idealizacije tako abstraktnih *nas* kot prav tako abstraktnih *beguncev* – kot civilizacijski izziv, kot izpit zrelosti vseh, na obeh straneh rezalne žice v smislu obojestranskega učenja sožitja in sobivanja. Kot priložnost, ne kot prisilo. Torej ne prilagajanja enih drugim, kar implicira fiksne identitete in posledično podreditev šibkejše močnejši, ampak potrpežljive gradnje novih, vmesnih, hibridnih, nenehno razvijajočih se identitet. Integracije z obeh oziroma vseh strani. Ne bo lahko, to je jasno, kot ni bilo še pri nobeni progresivni pobudi v zgodovini.

Literatura

- ABEL, ERNEST L. IN BARBARA E. BUCKLEY (1977): *The Handwriting on the Wall – Toward a Sociology and Psychology of Graffiti*. Westport (Connecticut), London: Greenwood Press.
- ACERBIC DISTRIBUTION (2016): *Varnost proti ljudem: vizija evropske blaginje (Balkanska ruta 2015–2016)*. Ljubljana.
- ADORNO, W. THEODOR (1949): *Prejudice in the Interview Material (The Authoritarian Personality)*. V *Studies in Prejudice*, M. Horkheimer in S. H. Flowerman (ur.), 605–653. New York: Harper & Bros.
- AGAMBEN, GIORGIO (1998): *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- AGAMBEN, GIORGIO (1999): *Remnants of Auschwitz – The Witness and the Archive*. New York: Zone Books.
- BALIBAR, ÉTIENNE (1991): Is There a 'Neo-Racism'? V *Race, Nation, Class – Ambiguous Identities*, É. Balibar in I. Wallerstein (ur.), 17–28. London, New York: Verso.
- BARTHES, ROLAND (1993): *Mythologies*. London, Sydney, Auckland, Bergvlei: Vintage.
- BAUMAN, ZYGMUNT (1989): *Modernity and the Holocaust*. Ithaca: Cornell University Press.
- CAMMELLI, MADDALENA GRETEL (2015): *Fascisti del terzo millennio – Per un'antropologia di CasaPound*. Verona: ombre corte.
- JEFFS, NIKOLAI (2015): *Gasilski leninizem v času novih Stalingradov*. V *Migracije, begunci, avantgarda 21. stoletja*, M. Peljhan in B. Hribar (ur.), 41–45. Ljubljana: Zavod Atol.
- KOGOVŠEK ŠALAMON, NEŽA IN VERONIKA BAJT (UR.) (2016): *Razor Wired – Reflections on Migration Movements Through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Peace Institute.

- KNIGHT, PETER (2000): *Conspiracy Culture – From Kennedy to the X Files*. London, New York: Routledge.
- LEVI-STRAUSS, CLAUDE (1989): *Strukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost.
- LIPSET, SEYMOUR MARTIN (1963): *Political Man – The Social Bases Of Politics*. New York: Anchor Books, Doubleday & Company.
- MITSCHERLICH, ALEXANDER (1999): K psihologiji predsodkov. V *Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije*, M. Nastran Ule (ur.), 13–23. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- PAJNIK, MOJCA, PETRA LESJAK-TUŠEK IN MARTA GREGORČIČ (2001): *Prebežniki, kdo ste?* Ljubljana: Mirovni inštitut.
- PATTERSON, DAVID (2102): *Genocide in Jewish Thought*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo, Delhi, Mexico City: Cambridge University Press.
- PELJHAN, MARKO IN BARBARA HRIBAR (UR.) (2015): *Migracije, begunci, avantgarda 21. stoletja*. Ljubljana: Zavod Atol.
- PERRY, MARVIN IN FREDERICK M. SCHWEITZER (2008): *Antisemitic Myths – A Historical and Contemporary Anthology*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- SCOTT, JAMES (1985): *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, London: Yale University Press.
- VELIKONJA, MITJA (2005): *Evroza – Kritika novega evrocentrizma*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- VELIKONJA, MITJA (2013): Nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. Neofašistični grafiti in street art na Slovenskem. *Časopis za kritiko znanosti* XL(251): 116–126.

Drugi uporabljeni viri

- 24UR (2016a): Mučno umiranje živali. *24UR*, 27. september. Dostopno na: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/mucno-umiranje-zivali.html> (20. december 2016).
- 24UR (2016b): Slovenija se ograjuje: prve aktivnosti v Zavrču, ograje bodo varovali vojaki in policisti. *24ur*, 10. november. Dostopno na: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/v-slovenijo-prihajajo-nove-skupine-beguncev.html> (27. december 2016).
- AVTONOMNI NACIONALISTI (N. D.): *Točke ANSi*. Dostopno na: <http://anslovenije.blogspot.si/p/tocke-ansi.html> (25. december 2016).
- BRANKOVIČ, JURE (2016): Nasprotovanje prihodu beguncev je veliko, dokler jih ne spoznajo. *MMCRTV*, 27. februar. Dostopno na: <http://www.rtvlo.si/begunska-kriza/nasprotovanje-prihodu-beguncev-je-veliko-dokler-jih-ne-spoznajo/386781> (13. september 2016).
- BRŠČIČ, BERNARD (2016): Za retoriko humanosti se skriva jasen interes pridobiti 200.000 potencialnih volivcev. *Reporter*, 4. februar. Dostopno na: <http://reporter.si/clanek/izjava-dneva/bernard-brscic-za-retoriko-humanosti-se-skriva-jasen-interes-pridobiti-200000-potencialnih-volivcev-480718> (13. september 2016).

- CERAR, GREGOR (2016): Ali bodo zaradi žičnate ograje risi obstali le še v ljubljanskem živalskem vrtu? *MMCRTV*, 18. januar. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/okolje/novice/ali-bodo-zaradi-zicnate-ograje-risi-obstali-le-se-v-ljubljanskem-zivalskem-vrtu/383642> (20. december 2016).
- ČRNČEC, DAMIR (2017): Prizadet sem! *Reporter*, 2. januar. Dostopno na: <http://reporter.si/clanek/kolumnisti/prizadet-sem-490132> (3. januar 2017).
- DOMOVINA (2016): Dr. Ljubica Jelušič: islamski ekstremizem je v Sloveniji nevarno prisoten. *Domovina*, 28. januar. Dostopno na: <https://www.domovina.je/dr-ljubica-jelusic-islamski-ekstremizem-je-v-sloveniji-nevarno-prisoten/> (13. september 2016).
- HORVAT, KSENIJA (2016): Igor Štiks: Migracije so posledica katastrofalnega kapitalizma. *MMCRTV*, 5. marec. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/kultura/novice/igor-stiks-migracije-so-posledica-katastrofalnega-kapitalizma/387415> (18. december 2016).
- JELUŠIČ, LJUBICA (2015): Nekdo vodi novo vojno, v kateri je orožje masa ljudi. *Reporter*, 26. oktober. Dostopno na: <http://reporter.si/clanek/izjava-dneva/ljubica-jelusic-nekdo-vodi-novo-vojno-v-kateri-je-orozje-masa-ljudi-480561> (13. september 2016).
- MEKINA, BORUT (2015): »Živimo v mračnem času carske Rusije. Temu zdaj pravimo Evropska unija.« Intervju z dr. Rastkom Močnikom. *Mladina*, 2. oktober. Dostopno na: <http://www.mladina.si/169881/dr-rastko-mocnik/> (20. december 2016).
- MINISTRSTVO ZA NOTRANJE ZADEVE (MNZ) (N. D.): *Sklad za notranjo varnost in sklad za azil, migracije in vključevanje 2014–2020*. Dostopno na: http://www.mnz.gov.si/si/o_ministrstvu/crpanje_evropskih_sredstev/sklad_za_notranjo_varnost_in_sklad_za_azil_migracije_in_vkljucevanje_2014_2020/ (2. januar 2017).
- NOVA24 (2016): Slovenska vlada, preberi si te Orbanove nasvete! *Nova24*, 14. september. Dostopno na: <http://nova24tv.si/svet/slovenska-vlada-preberi-si-te-orbanove-nasvete/> (20. december 2016).
- RADIO VATIKAN (2015): Papež: Vsaka evropska župnija naj sprejme begunsko družino. *Radio Vatikan*, 6. september. Dostopno na: http://sl.radiovaticana.va/news/2015/09/06/pape%C5%BE_vsaka_evropska_%C5%BEupnija_naj_sprejme_begunsko_dru%C5%BEino/1169959 (28. december 2016).